

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM
NAZİRLİYİ
F. KÖÇƏRLİ ADINA RESPUBLİKA UŞAQ KİTABXANASI
ELMİ-METODİKA ŞÖBƏSİ**

**Xurşidbanu Natəvanın anadan olmasının
180 illiyi münasibəti ilə**

**Tariximizin fəxri: Qadın hökmdarımız Natəvan
(metodiki vəsait)**

Bakı - 2012

Tərtib edəni: Ruhiyyə Məmmədli- F.Köçərli adına Respublika
Uşaq Kitabxanasının baş kitabxanaçısı

Redaktor: Fizurə Quliyeva- F.Köçərli adına Respublika
Uşaq Kitabxanasının direktoru

Tərtibçidən

Azərbaycan xalqının ədəbiyyatımıza bəxş etdiyi nadir şəxsiyyətlərdən biri də poeziyamızın iftixarı Xurşidbanu Natəvandır. Xurşidbanu Natəvan Azərbaycan mədəniyyəti tarixində lirik şair və rəssam kimi şöhrət tapmışdır. Nizami, Füzuli və Nəvai kimi nəhəng sənətkarların yüksək poetik ənənəsindən tərbiyə alıb böyüyən Natəvan, ötən yüzillikdə Azərbaycanda yazıb-yaradan qadın şairələrin ən istedadlı nümayəndəsi olmuşdur. O, yüksək şeir mədəniyyəti, orijinal yaradıcılığı ilə M.F.Axundov, Q.Zakir və S.Ə.Şirvani kimi görkəmli ədəbi simaların nəzərdiqqətini cəlb etmişdir. Klassik irsə dərinlənən Xurşidbanu Natəvan Azərbaycan şeirinin gözəl xüsusiyyətlərini ləyaqətlə davam etdirmiş və qüvvətli rübabi ilə poeziyamıza təsir göstərmişdir.

Bu vəsaiti Xurşidbanu Natəvanın 180 illik yubileyi münasibətilə sizə təqdim edirik. Vəsaiti sizə təqdim etməkdə əsas məqsədimiz oxucuların Xurşidbanu Natəvan haqqında olan məlumatlarını daha da artırmaqdır. **“Tariximizin fəxri: Qadın hökmdarımız Natəvan”** adlanan metodik vəsait “Giriş” və “Keçiriləcək tədbirlər” hissəsindən ibarətdir. Vəsaitin “Giriş” hissəsində Xurşidbanu Natəvanın həyat və yaradıcılığından söhbət açılır. Vəsaitin ikinci hissəsində kitabxanalarda keçiriləcək tədbirlərdən bəhs olunur. Vəsaiti sizə təqdim etməzdən öncə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Xurşidbanu Natəvanın 180 illik yubileyinin keçirilməsi haqda 2012-ci il 3 aprel tarixində verdiyi sərəncamı təqdim edirik.

Xurşidbanu Natəvanın 180 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı

2012-ci ilin avqust ayında Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi Xurşidbanu Natəvanın anadan olmasının 180 ili tamam olur.

Xurşidbanu Natəvanın parlaq bədii istedadı malik söz sənətkarı kimi ədəbiyyatımız tarixində özünəməxsus layiqli yeri vardır. Klassik ədəbi ənənələrimizi yaşadan, yüksək humanizm ideyaları, dərin lirizm ifadə edən yaradıcılığı və unikal şəxsiyyəti sayəsində Natəvan dövrün ədəbi mühitinin formalaşmasına mühüm təsir göstərərək xalqımızın mədəni irsinin zənginləşməsinə töhfələr vermiş, dolğun ictimai fəaliyyəti ilə tanınmışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında xüsusi rol oynayan Xurşidbanu Natəvanın 180 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təkliflərini nəzərə almaqla, Xurşidbanu Natəvanın 180 illik yubileyinə dair tədbirlər planı hazırlayıb həyata keçirsin.
2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 3 aprel 2012 – ci il

I. Həyat və yaradıcılığı

Xurşidbanu Natəvan adı çoxdan bəri dillərə düşmüş, el arasında hörmətlə yad edilən, sevilən, əzbərlənən və haqqında gözəl rəvayətlər yaranan həssas şairə, vətənpərvər şəxsiyyətdir. Natəvanın insana məhəbbət, həqiqətə inam və xeyirxah əməllərə ümid dolu poeziyası həmişə təzədir. Natəvan yaradıcılığı öz mayasını, qaynaqlarını təbiətin munis gözəlliklərindən, baharın həyat qoxulu nəfəsindən, torpağın ətrindən götürmüşdür. Onun həyatının məna, fikir, doğruluq və gözəllik dolu mərhələlərinə baş vurduqca, insan qəlbən zənginləşir.

Natəvan yaradıcılığa təxminən XIX əsrin 50-ci illərindən başlamışdır. İlk vaxtlar onun “Xurşid” imzası ilə yazdığı şeirlərin əksəriyyəti itib-batmış, yalnız cüzi bir hissəsi bizə gəlib çatmışdır. 1870-ci ildən etibarən şairə özünə “Natəvan” (köməksiz, zəif, xəstə) təxəllüsü götürərək, dərin məzmunlu qəzəllərini yaratmışdır. Onun şeirləri hələ sağlığında dildən-dilə düşmüş, müasirləri arasında əlyazma şəklində yayılmışdır. Təxəllüsündən bəlli olduğu kimi, Xurşidbanu Natəvan şeirimizə narahat bir ilhamla, şikayətçi bir ruhla gəlmişdir. Füzulidə olduğu kimi, onun lirikasında da sevinclə kədər birləşərək vəhdət yaratmışdır. Şair bu təzadların arxasında dayanaraq, ictimai ziddiyyətlərin dərin fəlsəfi mənasını axtarmış, ədalətlə haqsızlığı, səadətlə bədbəxtliyi törədən səbəblərin mahiyyətini açmağa çalışmışdır. Arzuları və həyat həqiqətləri arasında böyük uçurum olduğunu dərk edən Natəvan, nə cəmiyyət və təbiət qanunları ilə, nə də yaradılışla barışa bilməmişdir:

Nə mən olaydım, ilahi, nə də bu aləm olaydı!

Nə də bu aləm əra dil müqəyyədi-qəm olaydı!

Şair burada insanlara zindan kəsilən feodal dünyasının ədalətsiz qanunlarına öz narazılığını bildirmişdir. Lakin, Xurşidbanu şeirlərində romantik boyalara, sentimental əhvali-ruhiyyəyə üstünlük versə də, real zəmindən uzaqlaşmamış, həyata, varlığa biganə qalmamışdır. Onun əsərlərində həyat gözəlliklərinə canatma, ülvyyəyə qovuşma meyli olduqca güclü və təsirli çıxmışdır. Nikbinlik, həyatilik kimi məziyyətlərə Natəvanın təbiət gözəlliklərinə həsr etdiyi şeirlərində də rast gəlirik. Natəvanın mənalı ömrü, hadisələr, ziddiyyətlər və sarsıntılarla dolu həyatı ona zəngin ədəbi material vermişdir. Onun qəzəlləri əsasən ya baş vermiş hər hansı bir əhvalatla əlaqədar yaranmış, ya da unudulmaz təəssüratların, xoş təsadüflərin və ya poetik müşahidələrin məhsulu olmuşdur. Xurşidbanunun şeirlərini məzmun cəhətdən şərti olaraq dörd qismə ayırmaq mümkündür: aşiqanə şeirlər, təbiət gözəlliklərinə həsr edilmiş şeirlər, müasirlərinə yazdığı mənzumələr, hüznü şeirlər.

Xurşidbanu Natəvan 1832-ci il avqustun 15-də musiqiçilər və şairlər vətəni Şuşada, Qarabağın son hakimi Mehdiqulu xan Cavanşirin ailəsində dünyaya gəlmişdir. Ailədə “Dürrü yekta”, xalq arasında isə “Xan qızı” ləqəbi ilə çağırılmışdır. Natəvan saray tərbiyəsi görmüş, dövrün tanınmış alim və sənətkarlarından dərs almışdır. Müstəsna hafizəyə malik olan Xurşidbanu mütaliə yolu ilə məlumatını dərinləşdirmişdir. Bir sənətkar kimi yetişməsində Natəvanın mənsub olduğu ədəbi mühitin rolu az olmamışdır. Həyat yoldaşı Xasay xanın

qulluğu ilə əlaqədar olaraq, Xurşidbanunun dörd-beş ilə yaxın Tiflisdə yaşaması, onun şair və rəssam kimi formalaşmasına böyük təsir göstərmişdir. Tiflis mühiti Xan qızına Qafqazın çoxmillətli mədəniyyəti ilə tanış olmaq və ondan bəhrələnmək imkanı yaratmışdır. Natəvan bu şəhərdə rus, gürcü mədəni cəmiyyətlərinə qoşulmuş, özü də milli ənənəsi, kubarlara məxsus davranışı və üç dildə sərbəst danışması ilə cəmiyyətlərdə maraq oyatmışdır. Bir sıra vilayət və şəhərlərə səyahətə çıxması Xurşidbanunun təfəkkür dairəsinin genişlənməsinə, dünyagörüşünün artmasına təkan vermişdir. Vladıqafqaza, Dağıstana, Şirvana, Bakıya, Gəncəyə və Naxçıvana səfəri zamanı o, yüksək rütbəli dövlət qulluqçuları, yazıçı, alim və səyyahlarla görüşmüşdür. 1858-ci ildə xoşbəxt bir təsadüf Bakıda məşhur fransız yazıçısı A.Düma ilə Xurşidbanunu rastlaşdırmışdır. Natəvanın həyat yoldaşı Xasay xanın fransız dilində “əsl parisli kimi” danışması qonaqların heyrət və sevincinə səbəb olmuş, aralarında dostluq telləri yaratmışdır. Onlar Abşeronda birgə gəzintiyə çıxmış, ayrılarkən bir-birinə qiymətli hədiyyələr təqdim etmişlər. Natəvanın Bakıdan Şıx kəndinə daş yol çəkdirməsi haqqında ilk məlumatı da A. Dümanın “Qafqaza səyahət” kitabında öz əksini tapmışdır.

Təbii ki, Natəvan kimi istedad və bacarıq sahibi yalnız bir sahədə inkişaf edib qala bilməzdi. Artıq 1870-1880-cı illərdə onun həyatında və yaradıcılığında yeni mərhələ başlamışdır. Şair maarifin, mədəniyyətin yayılmasına kömək göstərmiş, ictimai-mədəni tədbirlərdə fəal iştirak etmişdir. Natəvan yollar çəkilməsinə, körpülər salınmasına, məktəb binası tikilməsinə illik gəlirdən xüsusi fond ayırmışdır. İncəsənətin bütün növlərinə bələd olması Natəvanı dövrünün görkəmli sənətkarları ilə yaxınlaşdırmışdır. Onun düzəltdiyi ziyafətlərin, söhbət məclislərinin iştirakçıları çox vaxt müxtəlif sənəti təmsil edən ziyalılar olmuşdur. Uzaq şəhərlərdə oxuyan azərbaycanlı tələbələr, yoxsul alim, şair və sənətkarlar Xurşidbanudan yardım almışlar. Qarabağla birlikdə bütün Zaqafqaziyanın sənət sahibləri onun himayəsinə sığınmışlar.

Həyatını dövrün tələbləri səviyyəsində qurmağa adət edən Natəvanın vətəninə yaratdığı yeniliklərin, zövq və həvəslə gördüyü işlərin sədası uzaq ellərə yayılmışdır. Natəvanı Qarabağın abadlaşdırılması, Şuşanın mədəni görkəm alması məsələsi ciddi düşündürmüşdür. O, 1873-cü ildə yüz min manat sərf edərək, yeddi kilometrlik məsafədən sıldırım qayaların döşü ilə Şuşaya içməli su çəkdirmişdir. Şəhər əhalisi bunu əsl fədakarlıq, vətənpərvərlik nümunəsi kimi alqışlamışdır. Yüksək ideyalarla, pak niyyətlərlə yaşayan bu qeyrətli qadın, şəhər sakinlərinin yüz illik arzusunu həyata keçirdikdən sonra bulaq çəkdirmiş, su ambarı, hamam, buxana tikdirmiş və park saldırıb camaatın istifadəsinə vermişdir. Əsl mənada Natəvan vətənin rifahı naminə canını, varını əsirgəməyən, xalq yolunda ürəyini məşəl edən el anası olmuşdur.

Natəvanın yaradıcılığının coşqun çağları Qarabağ ədəbi məclislərinin fəaliyyət göstərdiyi dövrlə sıx bağlıdır. F.Köçərli bu dövrü “XIX əsr ədəbiyyatının xoşbəxt zamanı” adlandırmışdır. 1872-ci ildə Xurşidbanunun təşəbbüsü və maddi yardımını ilə əsas qoyulan “Məclisi-üns” ədəbi məclisi öz ətrafına otuzə yaxın şair toplamışdır. “Məclisi-üns” üzvlərinin sayına və tərkibinə görə sonradan təşkil edilən “Beyti-Fəramuşan” (Şuşa), “Məcmüüşşüara” (Bakı), “Beytüssəfa” (Şamaxı)

məclislərindən fərqlənmişdir. F.Köçərli Şuşa ədəbi məclislərinin ümumən şeirimizin inkişafındakı rolundan danışarkən qeyd etmişdir: “Xüsusən Qarabağ şairləri nəhəng qartallar kimi Şuşa dağlarının poetik zirvəsində məskən salaraq, öz fəvqələrindən poeziyaya ton vermişlər”.

Natəvanın 20 ilə qədər rəhbərlik etdiyi “Məclisi-üns” də Azərbaycan, fars dilləri ilə yanaşı, ıığatay dilində də qiymətli mənzumələr yaranmışdır. Məclisdə klassiklərdən tərcümələr edilmiş, Xaqani, Nizami və Füzuli kimi qüdrətli qələm sahiblərinin əsərlərinə nəzirələr yazılmışdır. Şeirlərin bir qismi də məşğələ zamanı məclis üzvlərinin bədahətən söylədikləri beyt və ya misralardan düzəlmişdir. Qarabağ şairləri Azərbaycanın bir çox şəhərləri ilə birlikdə, Tiflis, Orenburq, Həştərxan, Buxara, Mərv, Bombay, Kəlkətə və Bağdad şəhərləri ilə də ədəbi əlaqə saxlamışlar. Bu məclislərdə adlı-sanlı şair, musiqiçi və rəssamların sənətkarlığı izlənməmiş, onların incəsənətə gətirdikləri yenilik müzakirə edilmişdir. Bu zaman Xurşidbanunun ilhamla qələmə aldığı “Eylər”, “Gətirir”, “Mən idim”, “Sən idin”, “Bənzətdim” və “Ölürəm” rədifli üreyəyatan qəzəlləri Azərbaycan şairləri arasında şövqünü artırmışdır. Qarabağ, Şəki, Şirvan, Bakı, Quba, Gəncə, Naxçıvan, Ordubad şairləri Natəvan əsərlərindəki yüksək sənətkarlıqdan təsirlənərək, onlarca nəzirə və təxmis yazmışlar.

Natəvan yaradıcılığının bir hissəsini şairin şəxsi faciəsi ilə əlaqədar olaraq 1885-1886-cı illərdə yazdığı silsilə şeirləri təşkil edir. Bu əsərlərdə oğlunun ölümü ilə ağır matəmə batan, mənəvi sarsıntılara məruz qalan və göz yaşları içərisində boğulan bədbəxt ananın ah-naləsi eşidilir. Xurşidbanunun iztirabları, əzabları çoxaldıqca şəxsi kədər dairəsindən kənara çıxıb, çox analara məxsus olan ələm və qüssə həddinə çatmışdır. Üz vermiş fəlakət bəzən də talesiz aşıqlərin başına gələn müsibətlər timsalında təzahür etmişdir:

Nə hicrə yarə təqatü halim vəfa edər,
Nə vəslə çatmaz əl, edibən dad, ağılaram.

Şair, bəzən də çəkilməz dərdlərini bəşəri faciə səviyyəsinə qaldırır:

Düşəydi çərx gərmişdən, olaydı dəhri – dün viran,
Bəşər tab eyləməz hərgiz, zəminü asiman ağılar.

Natəvanın 1886-cı ildə 227 səhifədən ibarət tərtib etdiyi “Gül dəftəri” adlı məşhur albomunda on üç şeiri, naturadan çəkdiyi təsvirlər və müasirlərinin lirik parçaları toplanmışdır. Və hal-hazırda bu dəftər Respublika Əlyazmaları fondunda saxlanılır. Şairlərdən M.R.Fəna, M.Məmai, H.Yüzbaşıyev albomdakı tikmə və şəkillərə mənzumələr həsr etmiş və Xurşidbanunun sənətkarlığını Şərqi məşhur rəssamları, nəqqaşları ilə müqayisədə qiymətləndirmişlər.

Ömrünün son beş ili Natəvan üçün həm həyatda, həm də sənətdə ağır və böhranlı keçmişdir. Şairə 1897-ci il oktyabr ayının 1-də Şuşada vəfat etmişdir. Şairin ölümü təkcə Azərbaycanın yox, bütün Qafqazın qabaqcıl, maarifpərvər adamlarını kədərləndirmişdir. Bu münasibətlə “Qafqaz”, “Tərcüman” və başqa qəzetlərdə nekroloqlar və Natəvanın həyat fəaliyyəti haqqında yazılar dərc edilmişdir. Xurşidbanunun vəfatı şairlər tərəfindən “ədəbiyyat aləminə üz vermiş fəlakət”, şeir məclisində “günəşin batması” kimi obrazlı ifadələrlə qələmə alınmışdır.

XX əsrin ilk yarısında Xurşidbanunun şeirlər məcmuəsi bir neçə dəfə çapdan çıxmışdır. Respublikamızın paytaxtı Bakıda iki yerdə şairə əzəmətli heykəl qoyulmuş, vətəni Şuşada tunc büstü ucalmışdır. Onun bədii irsi 1937-ci ildən etibarən rus dilinə tərcümə olunaraq Moskvada, Leningradda və Bakıda çıxan ədəbi jurnallarda, antologiyalarda işıqlandırılmışdır.

II. Yubiley tədbirlərinin keçirilməsi

Bu il Azərbaycan ədəbiyyatının xanım şairlərindən biri olan Xurşidbanu Natəvanın anadan olmasının 180 ili tamam olur. Natəvan el arasında hörmətlə yad edilən, sevilən, əzbərlənən, haqqında gözəl rəvayətlər yaranan həssas şairə, vətənpərvər şəxsiyyətdir. Bu münasibətlə respublikanın bütün mədəniyyət müəssisələrində, eyni zamanda kitabxanalarda yubiley tədbirlərinin keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. İlk öncə kitabxanada Xurşidbanu Natəvanın yubileyi ilə bağlı kitab sərgisinin keçirilməsi vacibdir. Sərgidə Natəvanın indiyə qədər çap olunmuş kitabları, onun haqqında şair və yazıçıların yazdığı əsərlər ilə yanaşı, dövrü mətbuatda da yer alan materialların nümayişi nəzərdə tutulmuşdur. Sərgi müxtəlif başlıqlar altında keçirilə bilər. Məsələn: “Xurşidbanu Natəvan-180”, “Poeziyada yaşayan həyat”, “Sərhədlər aşan poeziya”, “Şair ömrü”, “Təbiət şairi”, “Böyük Azərbaycan qızı”, “Tariximizin fəxrləri: qadın hökmdarlarımız”, “Xan qızı Natəvan” və s. Sərgi təşkil zamanı aşağıdakı sitatlardan istifadə etmək olar.

1. Xurşidbanu Natəvanın parlaq bədii istedadı malik söz sənətkarı kimi ədəbiyyatımız tarixində özünəməxsus layiqli yeri vardır. Klassik ədəbi ənənələrimizi yaşadan, yüksək humanizm ideyaları, dərin lirizm ifadə edən yaradıcılığı və unikal şəxsiyyəti sayəsində Natəvan dövrün ədəbi mühitinin formalaşmasına mühüm təsir göstərərək xalqımızın mədəni irsinin zənginləşməsinə töhfələr vermiş, dolğun ictimai fəaliyyəti ilə tanınmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev

2. Xüsusən Qarabağ şairləri nəhəng qartallar kimi Şuşa dağlarının poetik zirvəsində məskən salaraq, öz fəvqələrindən poeziyaya ton vermişlər. Xurşidbanu Natəvan da bu şairlərdəndir.

Ədəbiyyatşünas, publisist F. Köçərli

3. Natəvanın təbiət gözəllikləri mövzusunda yazdığı şeirlər nikbin əhvali-ruhiyyə oyatmaqla bərabər, təbiətdəki ülviyyəti duymağı, sevməyi tərbiyə edir və həyatın mənasını aydınlaşdırmaqda oxucuya yardım göstərir.

Elmlər doktoru Bəylər Məmmədov

4. Xurşidbanu Natəvan ədəbiyyatımızın rəvnəqlənməsində, təsir və nüfuz dairəsinin genişlənməsində mühüm rol oynamış, mənəvi xəzinəmizin ətirli gül-çiçəyi hesab olunmuşdur.

Professor Şamil Qurbanov

5. Natəvan talantlı, həssas, lirik şairə olub, Füzuli məktəbinin layiqli davamçısıdır.

Xalq şairi Səməd Vurğun

6. Xurşidbanu Natəvan ürəyi Vətən və xalq məhəbbəti ilə döyünən, xalqın rifahı və mənafeyi yolunda hər cür çətinliklərə dözən və bu yolda yorulmaq bilməyən şairədir.

Xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyev

7. Natəvan el arasında hörmətlə yad edilən, sevilən, əzbərlənən, haqqında gözəl rəvayətlər yaranan həssas şairə, vətənpərvər şəxsiyyətdir.

Yazıçı Məsud Əlioğlu

Uşaq kitabxanalarında keçirilən tədbirlər arasında sual-cavab gecəsi mühüm yer tutur. Sual-cavab gecəsinin keçirməkdə məqsədimiz oxucuların yubilyar haqqında bilgilərini açıqlamaqdır. Aşağıda tərtib etdiyimiz suallardan gecənimn keçirilməsində istifadə etmək olar.

Suallar:

1. Uşaqlar “Xurşidbanu Natəvan” kimdir?

Cavab: Xurşidbanu Natəvan məşhur şair, “Məclisi-üns” adlı məclisin rəhbəri, rəssam, Şərqi təbabətinin gözəl bilicisi, bir çox xəstəlikləri türkçərə ilə müalicə edən loğman, xeyriyyəçi insan, gözəl tikmələr yaradıcısı olan qabiliyyətli qadın, şahmat oynamaq bacarığı ilə ətrafdakıları valeh edən oyunçu, şərqi və cıdır yarışları üçün xüsusi Qarabağ atları yetişdirən iş adamıdır.

2. Uşaqlar “Xurşidbanu Natəvan” pyesini kim yazıb?

Cavab: “Xurşidbanu Natəvan” pyesini xalq yazıçımız İlyas Əfəndiyev yazmışdır.

3. Xurşidbanu Natəvan nə vaxt anadan olmuşdur?

Cavab: 1832-ci il avqustun 15-də Şuşada, Qarabağın son hakimi Mehdiquluxan Cavanşirin ailəsində dünyaya gəlmişdir.

4. Natəvanın şeirləri məzmun cəhətdən neçə qismə ayrılır?

Cavab: Aşıqanə şeirlər, təbiət gözəlliklərinə həsr edilmiş şeirlər, müasirlərinə yazdığı mənzumələr, qəmli şeirlər

5. Natəvanın təşəbbüsü ilə yaradılan ədəbi məclisin adı nə idi və neçənci ildə yaradılmışdır?

Cavab: Ədəbi məclisin adı “Məclisi-üns” idi. “Məclisi-üns” 1872-ci ildə təşkil olunmuşdur.

6. Məclisin əsas məqsədi nə idi?

Cavab: “Məclisi-üns” adlanan ədəbi məclisdə Xaqani, Nizami və Füzuli kimi qüdrətli qələm sahiblərinin əsərlərinə nəzirələr yazılırdı. Həmçinin məclisdə Azərbaycan, fars dilləri ilə yanaşı, cığatay dilində də qiymətli mənzumələr yaranırdı.

7. Xurşidbanu Natəvanın təbiətlə bağlı şeirlərindən hansını tanıyırsınız?

Cavab: “Bənövşə”, “Qərənfil”, “Gül”, “Pərvanə”, “Bülbül” və sairə.

8. Xurşidbanu Natəvan şair olmaqla bərabər daha hansı sənətlə də məşğul olurdu?

Cavab: Rəssamlıqla.

9. Şairə özünə nə vaxt Natəvan təxəllüsünü götürmüşdü və bu təxəllüsün mənası nə idi?

Cavab: 1870-ci ildən şairə özünə “Natəvan” təxəllüsü götürmüşdür. Natəvan sözünün mənası köməksiz, zəif, xəstə deməkdir.

10. Ailədə, xalq arasında Natəvan hansı ləqəblə tanınmışdır?

Cavab: “Dürrü yekta”, xalq arasında isə “Xan qızı” ləqəbi ilə çağırılmışdır.

11. Natəvanın kədərli şeirlər yazmasına səbəb nə idi?

Cavab: 16 yaşlı oğlu Mir Abbasın ölümü.

12. Xurşidbanu Natəvan Bakıda hansı məşhur yazıçı ilə görüşmüşdür?

Cavab: Fransız yazıçısı Aleksandr Düma ilə görüşmüşdür.

13. “Natəvan” poemasının müəllifi kimdir?

Cavab: “Natəvan” poemasının müəllifi görkəmli Azərbaycan şairi Məmməd Rahimdir.

Xurşidbanu Natəvanın parlaq bədii istedadı malik söz sənətkarı kimi ədəbiyyatımızın tarixində özünəməxsus layiqli yeri vardır. Klassik ədəbi ənənələrimizi yaşadan, yüksək humanizm ideyaları, dərin lirizm ifadə edən yaradıcılığı və unikal şəxsiyyəti sayəsində Natəvan dövrün ədəbi mühitinin formalaşmasına mühüm təsir göstərərək xalqımızın mədəni irsinin zənginləşməsinə töhfələr vermiş, dolğun ictimai fəaliyyəti ilə tanınmışdır.

Yubiley tədbirləri arasında xatirə gecəsi özünəməxsus yer tutur. Xatirə gecəsinə Xurşidbanu Natəvanın yaradıcılığına yaxından bələd olan tanınmış yazıçılar, tənqidçilər, jurnalistlər dəvət oluna bilər. Xatirə gecəsində şairənin yaradıcılığı haqqında maraqlı söhbətlər edilir və şairənin qəzəlləri dinlənilir.

Uşaq kitabxanasında Natəvan irsinin oxucular arasında təbliği üçün şeir müsabiqəsinin keçirilməsi maraqlıdır. Şeir müsabiqəsi oxucuların ən çox sevdiyi tədbirlərdən biridir. Çünki, bu tədbir uşaqlarda şeiri daha dərinləndirərək duymaq, başa düşmək haqqında təsəvvür oyadır. Müsabiqəni şairin təbiətlə bağlı şeirlərinə həsr etmək olar. Çünki təbiət gözəlliklərinin təsviri mövzusunda yazdığı şeirlərdə şairin təbiətdən aldığı zövq və fərəh hissələri məhəbbət motivləri ilə birləşərək yüksək şəriyyətlə səslənir. Bildiyimiz kimi Natəvan, istedadlı şair olduğu qədər də ustad bir nəqqaş idi. Şair öz albomunda çəkdiyi şəkillərin məzmununa uyğun şeirlər yazmaqla təsviri sənətlə poeziya arasında qarşılıqlı rabitə və daxili bir vəhdət yaratmışdır. Onun “Bənövşə”, “Qərənfil”, “Gül və Süsən”, “Səfası gülün” “Pərvanə”, “Bülbül” tabloları altında yazmış olduğu şeirləri buna gözəl misaldır.

Təbiətə ilk bahar müşdəsi gətirən bənövşə həmişə öz incə gözəlliyi və xoş ətri ilə şairlərin, rəssamların və bəstəkarların mövzusu olmuşdur. Ona həsr edilmiş bir sıra lirik mənzumələr içərisində Natəvanın şeiri xüsusilə seçilir. Onun şeirində bənövşə yeni səpgidə, yeni bədii formada canlanır. Şair özünün “Bənövşə” rədifli qəzəlində təbiət gözəlliyinə məftunluğunu poeziyanın sehrkar dili ilə tərənnüm edir. Qərənfilə həsr etdiyi şeirində də şair təbiət gözəlliyinə münasibətini daha hərarətli bir məhəbbətlə bildirir. Ümumiyyətlə, bu şeir həyat eşqilə yaşayıb yaradan, real təbiət gözəlliklərindən təsirlənən bir ürəyin nəğməsidir. Natəvanın doqquz beytdən ibarət olan “Səfası gülün” rədifli qəzəlində el arasında gözəlliyin, zərifliyin və vəfasızlığın timsalı olan gül təsvir və tərənnüm edilir. Biz, burada bahar güllərinin, çiçəklərinin qoxusunu alır, eləcə də şair qəlbinin çırpıntılarını eşidirik. Müəllifin ürəyindən qopan bu lirik və mənalı sətirlər təbiət gözəlliklərinin

şair üçün əsas ilham mənbəyi olduğunu sübuta yetirir. Xurşidbanu Natəvan şeiri, incəsənəti varlığın bədii inikası hesab etdiyi üçün gülə həsr etdiyi şeirində gül çöhrəsindəki zərifliyi, nəzakəti sənətkarı yazmağa sövq edən bir qüvvə kimi tanıyır, təbiətdə şair qəlbinə yaxın, sənətkar ruhuna oxşar cəhətlər tapdığına sevinir, güldəki zahiri gözəlliyin mahiyyətə də gözəl olmasına inanır. Həzin, səmimi lirika, təbiət gözəlliklərinin və insanın könül dünyasının bəzən real, bəzən isə romantik, təsirli poetik vasitələrlə təsviri onun yaradıcılığının başlıca keyfiyyətləridir. Bütün bu keyfiyyətləri nəzərə alaraq müsabiqədə oxucular şairin “Şəfası gülün”, “Qərənfil”, “Pərvanə” və “Bənövşə” və s. şeirlərini söyləyə bilərlər. Şeiri gözəl intonasiya ilə söyləyən oxucu kitabxana müdiriyyəti tərəfindən mükafatlandırılacaq. Xurşidbanu Natəvanın “Qərənfil”, “Bənövşə”, “Şəfası gülün”, “Pərvanə” şeirlərini təqdim edirik.

Qərənfil

I oxucu: Səni kimdir sevən bica, qərənfil?
Sənə mən aşiqi – şeyda qərənfil!
Səni gülşən əra asüftə gördüm,
Yəqin bildim dutub sevda, qərənfil!
Belə pəjmürdə hal ilə durubsan,
Düşər güllər əra qovğa, qərənfil!
Driğa kim, vəfasızdır bu gülşən,
Gedər bu tələti – ziba, qərənfil!
Üzündən pərdəyi – nazın kənar et!
Unutma aşiqi, haşa, qərənfil!

Bənövşə

II oxucu: Fələk rənginə bənzər bu bənövşə,
Tutub səhraları hərsu, bənövşə!
Neçün gülşənlərin tərkini qılıbsan?
Düşübsən çöllərə dilcu, bənövşə!
Belə qəddin bükülmüş, pirlər tək,
Deyirsən sübhü şam “yahu”, bənövşə!
Səni şövqü bahar aşüftə qılmış,
Çəkər aşiq olan qayğü, bənövşə!
Dilər ətrin könül badi-səbadan,
O zülfi – yar tək xoşbu, bənövşə!

Şəfası gülün

III oxucu: Əgərçi xoşdu mənə ətri, həm şəfası gülün,
Cəfası çoxdu, nə hasil ki, yox vəfası gülün.
Cəfayi- xari görüb, köçdü bağdan bülbül
Görən kim oldu bu gülşəndə aşinası gülün?
Xəzanə meyl elədi, almadı vəfa nəzərə,
Yetişdi bülbülə çox-çox qəmu cəfası gülün.
Tökür sirişk əvəzinə, gözün üzrə al qan,

Olubdu çünki könül zaru mübtəlası gülün.
Yazılsa nöqtəbənöqtə, deyilsə hərfbəhər
Qurtarmaz həşrə qədər hali-məcarası gülün

Pərvanə

IV oxucu:

Özün eşq atəşinə vurmağa dilşad pərvanə,
Bəli, bir dəfə yanmaqdan olur azad pərvanə
Görür məclislər içrə şəmi hər şəb yarı - əğyarə,
Onunçun yanmağın tərhin qılır bunyad pərvanə
Sənə ey şəm, töhmətlər qalır məşuqələr içrə,
Əgərçi xirməni – ömrün qılır bərbad pərvanə
Demə məşuqi – bipərvadır şəmə kim, mələmətdən
Verib can sübhətək, oldu vəfadən şad pərvanə.
Bilib şəmin vəfasın, cismi-canın atəşə yaxdı,
Qəmi-hicri-dəmi – vəslində etdi şad pərvanə
Cəfayi- hicrdən canə yetib şövqi-vüsal ilə,
Yanıb şəmin oduna, etmədi fəryad pərvanə.
Yanar gün Natəvan xəstə müdam ol atəşi-qəmdən,
Səbur ol, eylə adət, şiveyi – ustad, pərvanə!

Şeir müsabiqəsi ilə yanaşı rəsm müsabiqələrin də təşkili mümkündür. Müsabiqədə həmin bu şeirlərə uşaqlar tərəfindən şəkillər çəkilməsi tapşırılmalıdır. Rəsmlərin çəkilməsi üçün oxuculara iki həftə vaxt verilir. Bu vaxt ərzində oxucular həm Natəvanın əsərlərini oxuyur, həm də oxuduqları və ən çox bəyəndikləri təbiət şeirlərinə rəsmlər çəkə bilirlər. Ən gözəl mənə kəsb edən rəsm işləri də kitabxana müdiriyyəti tərəfindən mükafatlandırılacaq.

Kitabxanalarda yuxarı sinif şagirdlərinin iştirakı ilə “Xurşidbanu Natəvanın yaradıcılığı müasir gəncliyin gözü ilə” adlı oxucular konfransı da təşkil etmək mümkündür. Konfransdan öncə onun proqramı tərtib olunmalı, konfransın keçiriləcəyi dəqiq vaxt müəyyən olunmalıdır. Proqramda konfransda çıxış edəcək qonaqların, ədəbiyyatşünasların və şagirdlərin adları, onların çıxış edəcəkləri mövzular, tədbirin keçiriləcəyi məkan və zaman qeyd olunur. Konfrans zamanı Xurşidbanu Natəvan yaradıcılığına yaxından bələd olan jurnalist, yazıçı və şairlərin çıxışları dinlənilir.

Oxucu konfransının planını sizə təqdim edirik:

1. Giriş hissə (Natəvanın həyat və yaradıcılığı haqqında məruzə)
2. Xurşidbanu Natəvanın yaradıcılığı haqqında kitabxana rəhbərliyinin, jurnalist, yazıçı və şairlərin çıxışları.
3. Yuxarı sinif şagirdlərindən ibarət olan oxucuların Natəvanın müxtəlif əsərləri ətrafında müzakirələri. Şairin əsərlərinə yazılmış mahnılar dinlənilir, şeirləri, qəzəlləri söylənilir.
4. Konfransın yekunu.

Oxucularımızın sevimli şairəmiz haqqında olan fikirlərini öyrənmək məqsədilə anket sorğularının keçirilməsi də məqsəduyğundur. Bunu nəzərə alaraq hazırladığımız sorğunu sizə təqdim edirik.

1. Xurşidbanu Natəvanı tanıyırsınızmı?
☺ Bəli
☺ Xeyir
2. Şairə neçənci ildə anadan olmuşdur?
☺ _____
3. Xurşidbanu Natəvanın harada anadan olduğunu bilirsinizmi?
☺ Bəli
☺ Xeyir
4. Natəvanın şeirlərini oxumusunuzmu?
☺ Bəli
☺ Xeyir
5. Natəvanın ən çox sevdiyiniz şeirinin adını qeyd edin.
☺ _____
6. Natəvanın qəmli şeirlər yazmağına səbəb nə idi?
☺ _____
7. Xurşidbanu Natəvanın yaratdığı “Məclisi-Üns” haqqında məlumatınız varmı?
☺ Bəli
☺ Xeyir
8. “Məclisi-Üns” neçə il fəaliyyət göstərmişdir?
☺ _____
9. “Məclisi-Üns”də hansı dillərdə qiymətli mənzumələr yazılmışdır?
☺ _____
10. Natəvanın təbiət haqqında yazdığı hansı əsərlərini oxumusunuz?
☺ _____
11. Xurşidbanu Natəvanın ən çox sevdiyiniz əsərinin adını qeyd edin.
☺ _____
12. Xurşidbanu Natəvanın neçənci ildə vəfat etdiyi ili qeyd edin.
☺ _____

Kitabxanada yubileyi ilə əlaqədar ədəbi-bədii gecə də keçirmək olar. Ədəbi-bədii gecələrin keçirilməsi şairənin həyat və yaradıcılığı ilə yaxından tanış olmağa

imkan verir, oxucularda şairin qəzəllərinə maraq oyadır. Ədəbi-bədii gecənin ssenarisini təqdim edirik.

Aparıcılar səhnəyə daxil olurlar.

I Aparıcı:

Salam hörmətli qonaqlar, əziz dostlar. Bildiyimiz kimi bu il Azərbaycan mədəniyyətində və ictimai həyatında dərin izlər qoymuş, sənət və ədəbiyyat aləmində Azərbaycanın klassik ənənələrindən bəhrələnmiş, bunları öz poeziyasında uğurla davam etdirmiş, Qarabağ xanlarının vərəsəsi sayılan Xurşidbanu Natəvanın 180 illik yubileyi qeyd olunur. Natəvan parlaq istedadla və qabaqcıl ideyalara malik şəxsiyyət olmuş, Azərbaycan mədəniyyətində və ictimai həyatında dərin izlər qoymuş, ədəbi-mədəni yaradıcılığında Azərbaycanın klassik ənənələrindən bəhrələnmiş, bunları öz poeziyasında uğurla davam etdirmişdir. Həzin, səmimi lirika, təbiət gözəlliklərinin və insanın könül dünyasının bəzən real, bəzən isə romantik, təsirli poetik vasitələrlə təsviri onun yaradıcılığının başlıca keyfiyyətləridir.

II Aparıcı:

Xurşidbanu Natəvanın adı çoxdan, el arasında hörmətlə yad edilən, sevilən, əzbərlənən və haqqında gözəl rəvayətlər yaranan həssas şairə, vətənpərvər şəxsiyyət və taleyi kəm, bədbəxt qadın – ana olaraq duyan könüllərə silinməz izlər buraxmışdır. O, ötən əsrdə şairlər, müğənnilər və sənətkarlar oylağı kimi şöhrət qazanan Qarabağda, Azərbaycanın bu məlahətli, könül açan diyarında doğulub-böyümüş, kamala çatmışdır. Natəvanın qəzəlləri, düşündürücü və müdrik kəlamları, həmçinin əsl vətəndaşa layiq bir hünərlə xalq işi uğrundakı əməllərinə görə ədəbiyyat və mənəviyyat tariximizdə fəxri bir yer tutmuşdur.

I Aparıcı:

Xurşidbanu Natəvanın şəxsi həyatı ilə bədii yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti ilə düşüncə – fikir aləmi arasında mənalı bir ahəngdarlıq vardır. Şairə adlı-sanlı bir zadəgan nəslinə mənsub olsa da, nəcabəti, yüksək insani ləyaqəti, həlim, humanist təbiəti və yoxsullara, əzilənlərə həyan olması sayəsində geniş xalq kütləsinin, camaatın dərin hörmətini qazana bilmişdir. Nəinki şairənin doğulub-böyüdüüyü Qarabağda, ümumən, bütün Azərbaycanda “Xan qızı Natəvan” haqq tərəfdarı, insaf mücəssəməsi, xeyirxahlıq və rəhmdillik simvolu olaraq tanınır, sevilir və təqdir olunur. Xalq işi uğrunda çalışan vətəndaş olaraq da onun adı həmişə minnətdarlıqla yad olunur. Onun,

mühüm bir abadlıq işlərindən biri də, Şuşanın yeddi kilometrliyindən şəhərə su kəməri çəkdirməsidir.

İndi isə gəlin görkəmli ədib, xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevin yazdığı “Xurşudbanu Natəvan” pyesindən oxucularımızın ifasında səhnələşdirilmiş parçaya tamaşa edək.

Xurşidbanu, Mirzə Ruhullah, Nəvvab, Seyid Hüseyin, Mamayının sözlərini səsləndirən 5 oxucu səhnəyə daxil olur.

- Nəvvab: Banu bəyim! Gur meşələrin, sərt qayaların arasından çəkdirib, bu uca qalaya çıxartdığınız o bulaq gələcək nəsillərə sizdən unudulmaz yadigardır.
- Səslər: Təbrik edirik!
- Xurşidbanu: Sağ olun ağalar! Lakin mən əminəm ki, gələcək nəsillər elə kiçik bulaqlarla kifayətlənməyəcək!
- Nəvvab: Varını verən utanmaz, Banu bəyim. Siz əlinizdən gələni əsirgəmirsiniz.
- Mamayı: O kiçik bulaq gecə-gündüz sizin şəninizə nəğmələr oxuyacaq.
- Səslər: Sağ olsun Xurşidbanu! Ömrü uzun olsun şairənin!
- Xurşidbanu: Mirzə Ruhulla, tapşırın xəbər versinlər ki, bulağın açılışı münasibətilə sabah bütün şəhər əhli mənim qonağımdır. Bu axşam isə, siyahı üzrə bütün kasıblara şirniyyat, düyü və yağ paylansın.
- Nəvvab: Sağ olun, Banu bəyim. Sizi bir daha təbrik edirik. Gedək ağalar. Şairəyə dincəlmək lazımdır. Şəhərdən ayaq üstündədir.

Natəvandan başqa bütün iştirakçılar səhnəni tərk edirlər. Canişin obrazında oxucu səhnəyə çıxır.

- Canişin: Əlbəttə, Fərəc bəy sizin sarayınıza gəlməkdə qəbahət iş tutmuşdur. Siz də onu pis cəzalandırmamısınız. Lakin, Banu bəyim, bəla orasındadır ki, həmin həbs olunan adamlar haqqında bütün məlumatı sizin öz millətinizdən, hətta öz zadəgan sinfinizdən olan adamlar vermişdir.
- Xurşidbanu: Ah, knyaz, bilirsiniz ki, namuslu adam heç vaxt bu dərəcədə alçaqlıq eləməz!
- Canişin: Doğrudur. Mən sizə inanmaya bilmərəm. Lakin o məlumatların yalan olduğuna əlahəzrət imperatoru inandırmaq çətindir. Axı, bizdə məxfi şöbə də var... Vəliəhdin öldürülməsinin siyasi nəticəsi biz gözləyən kimi də oldu. İran şahı bizi ittiham edir.

- Xurşidbanu: Əlahəzrət hökumətinin bi işdə əli olmadığını sübut üçün günahsız adamları badi-fənaya vermək olarmı, knyaz?
- Canişin: Hər şey diqqətlə öyrəniləcəkdir. Həbs edilən şəxslər, hətta, siz özünüz də əlahəzrət hökumətinə qarşı düşmənçilikdə təqsirləndirilirsiniz.
- Xurşidbanu: Vətən, millət xainləri sizə dürüst məlumat verməyiblər, knyaz!
- Canişin: Bəs, dürüstü nədən ibarətdir, Banu bəyim?
- Xurşidbanu: Biz istəyirik ki, Cənubi azərbaycanlılar qəddar İran şahlarının zülmündən azad olsun. Biz öz qan qardaşlarımızla birləşmək istəyirik. Biz onu da bilirik ki, tək-tək caniləri qətlə yetirməklə bu böyük amala yetə bilmərik, böyük döyüşə isə, gücümüz çatmır... Bizə kömək eləyən yoxdur...
- Canişin: Mən sizi başa düşürəm, Banu bəyim. Çox təəssüf ki, beynəlxalq vəziyyətin indiki halında imperator həzrətləri sizə heç bir kömək eləyə bilməz. Arzular müxtəlif olduğu qədər də ziddiyyətlidir; deyirlər sizin yazıçılar, ziyalılar hər cürə mütləqiyyət əleyhinədirlər.
- Xurşidbanu: Şəxsiyyət, vicdan azadlığı olmayan yerdə hansı həyatdan danışmaq olar? Əgər, xalq öz müqəddaratının sahibi deyilsə, onun dühası, cəsurluğu neyləyə bilər?
- Canişin: Siz zərif bir şairəsiniz. Banu bəyim, həyatın sərt üzünü görməmişiniz. Xalq sizə əlvan buludlar üzərində uçuşan mələklər kimi görünür.
- Xurşidbanu: Knyaz, mən xan qızı, əminəm ki, əgər, şeytanlar, mənəb düşkünləri olmasaydı, zəhmətkeş xalqın, doğrudan da, mələk olduğuna siz də inanardınız! Satqınların, rəzil ikiüzlülərin qurduqları hiylə-fəsadların istedadlı, namuslu, mərd insanlara güc gəlməsi məni yandırır, knyaz!
- Canişin: Etiraf edirəm ki, sizin sözlərinizdə həqiqət vardır. Lakin insanlar bu həqiqətin təntənəsini nə vaxt görəcəkdir? O barədə bir söz deməkdə acizəm. Mən çalışaram, heç olmasa, sizin rəfiqiniz Seyid Hüseyni azad etdirim. İmperator sizin xətrinizi istəyir.
- Xurşidbanu: *(qalxaraq)* Knyaz! Mən yalnız ərimin təvəqqəsi üçün gəlməmişəm. Mən istəyirəm ki, şahzadənin öldürülməsi Azərbaycanın üzərinə qara kölgə salmasın!
- Canişin: Mənim hər şeyin ədalətlə həll olunmasına çalışacağıma əmin ola bilərsiniz, Banu bəyim.

İştirakçılar səhnəni tərk edirlər.

II Aparıcı:

Həyatın çox incə tərəflərini duyan, hiss edən, insan mənəviyyətinin dərinliklərinə baş vuran, kövrək xarakterə və xasiyyətə malik şairə şəxsi həyatında daim fəlakətlərə uğramış, kimsə tərəfindən mənəvi təsəlli, ruhi yaxınlıq və qayğıkeş münasibət görməmişdir. Üstəlik sevgili oğlu Mir Abbasın vaxtsız ölümü şairənin ana qəlbinə sarsıdıcı, sitəmli və heç zaman unudulmayacaq yara vurmuşdur. Natəvan bütün ömrü boyu dərddli olmuş, qüssə içərisində gün keçirmiş və ömrünü bu minvalla başa vurmuşdur. Lakin şəxsi həyatında ona üz verən kədərlər, taleyinin bədbəxtliklər girdabından qurtula bilməməsi şairənin insanın işıqlı, xeyirxah əməllərinə inamını sarsıda bilməmişdir. Natəvan böyük təbiətli insanlara məxsus bir qətiyyətlə, sarsılmaz iradə gücünə və hünərə arxalanaraq öz həyatını əzablar və mübarizələr içərisində keçirsə də, insanlara sevinc və səadət mahnisini oxumuşdur. Bununla yanaşı, Natəvan şeirinin cövhərini və mayasını təşkil edən kədər motivlərinin mənəbəyini araşdırmaq, onun hansı formalarda təzahür etdiyini görmək üçün onun qəzəllərinə müraciət etmək kifayətdir.

I Aparıcı:

Xurşidbanu Natəvan Füzuli məktəbinə mənsub sənətkar şairədir və onun fikirləri, duyğu, meyil və hisləri klassik poeziyanın qəzəl janrında bütün məna xüsusiyyətləri ilə əks olunmuşdur. Məlum olduğu kimi, qəzəl klassik Azərbaycan şeirinin geniş yayılmış, kütləviləşmiş növüdür. Bu janrın spesifik xüsusiyyətləri vardır ki, şairin dili ilə həyat, zaman və insanlıq haqqında bildirilən lirik, fəlsəfi-aşıqanə fikirlərin şərhidir. Natəvan, özünün şeir üslubunda, bədii təsvir və bədii ifadə vasitələrində dahi Füzulinin sənətkarlıq incəliklərini yeni səpkidə, orijinal bir tərzdə ifadə etməyə müvəffəq olmuşdur. Muğamlarımızda müğənnilərimizin sevə-sevə oxuduğu “Yenə ya rəb, nə qəmgindir mənim bu şad olan könlüm” qəzəlini oxucumuzun ifasında dinləyək.

Oxucu Natəvanın qəzəlini söyləyir.

Yenə ya rəb, nə qəmgindir mənim bu şad olan könlüm,
Rümuzi -eşqdən agah olub, ustad olan könlüm.
Görübdür yarı əğyarə məhvi-nəzzarə,
Edibdir sinəsin parə, mənim abad olan könlüm.
Niyə peymandən keçdin, niyə zəncirdən qaçdın?
Nədəndir çöllərə düşdün, mənim bərbad olan könlüm?
Fərağın ruzi-məhşərdir, sərəsər möhnətü qəmdir,

O zülfün kimi dirhəmdir, mənim azad olan könlüm.

II Aparıcı:

Natəvan şeirinə həyatdan gələn kədəri iki mühüm amillə izah etmək lazımdır. Birincisi, şairənin şəxsi yaşayışında ona üz verən təbii bədbəxtliklərdən, qadınliq taleyinin uğursuz hadisələrlə rastlaşmasından irəli gələn fərdi-subyektiv kəmərdir. İkincisi, dövrünün haqsızlıqlarına mərdliklə sinə gərən, qadın hüququnun müdafiə edilməsi uğrunda tərəqqi və azadlıq düşmənləri ilə ardıcıl mübarizə aparan vətənpərvər bir sənətkarın həyatda duyduğu təklidən irəli gələn ictimai kəmərdir. Şairə Azərbaycan ədəbiyyatının müstəsna insanlarından biri olmuşdur. Çünki onun yaradıcılıq fəaliyyəti təkcə şeirlə bitmir. Natəvan rəssamlıqla da məşğul olmuş, o, nəfis əl işləri, müxtəlif janrda tikmələr bacarığı ilə seçilmişdir. Natəvanın fitri istedadının üzə çıxması və çiçəklənməsində Şuşanın təkraredilməz yaradıcı ab-havası və mühiti də mühüm rol oynamışdır.

I Aparıcı:

Şairənin 1872-ci ildə Şuşada yaratdığı “Məclisi-üns” (dostluq, ülfət məclisi) o dövrdə Azərbaycanın müxtəlif yerlərində təşkil edilmiş ədəbi məclislərin müstəqil bir qanadı idi. Xan qızı məclisə rəhbərliyi və onun bütün xərclərini öz üzərinə götürmüşdür. “Məclisi-üns” də tanınmış Qarabağ şairələri ilə yanaşı, məşhur xanəndə və sazəndələr də iştirak etmişlər. Natəvanın poeziyası Azərbaycan xanəndələrini də ruhlandırmış, onun poeziyası professional Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərində öz əksini tapmışdır. Xurşidbanu Natəvanın həyat və yaradıcılığı şair və yazıçılarımızı da ilhamlandırmış, xalq şairləri Səməd Vurğun, Məmməd Rahim, Hüseyn Arif və başqaları onun haqqında şeirlər, poemalar, xalq yazıçıları Əzizə Cəfərzadə hekayələr, İlyas Əfəndiyev “Xurşidbanu Natəvan”, şairə Fəridə Əliyərbəyli “Xan qızı”, yazıçı Şövkət Məmmədova “Natəvan” pyeslərini, xalq artisti Vasif Adıgözəlov “Natəvan” operasını yazmışlar. Görkəmli heykəltaraş Eldar Ömərrov şairin heykəlini yaratmış, bir çox rəssamlar, xüsusilə Altay Hacıyev, Mikayıl Abdullayev və Oqtay Sadıqzadə onun bədii obrazını tablolarla əbədiləşdirmişlər.

Oxucular Məmməd Rahimin “Natəvan” poemasından səhnələşdirilmiş parçanı təqdim edirlər. Səhnəyə Natəvanın, Aleksandr Dumanın rolunu ifa edən oxucular çıxırlar. Natəvan yadigar olaraq yazıçıya Qarabağ xalçası və əl işini hədiyyə edir.

Natəvan: Dünyada məşhurdur bizim Qarabağ
İncə xalısıyla, qoy məndən sizə,
Firəng ədibinə yadigar olsun
Bu Şuşa xalçası, bir də əl işim.

Aleksandr Düma: Təşəkkür edirəm hörmətinizə...
Getməliyəm...
Xanım, bağışlayınız,
Nə yazdırır sizə bu qəzəlləri?
Oxuduqca bayaq hey bağça-bağda
Susdu bülbüllər də yaşıl budaqda.
Başa düşməsəm də mənasını mən
Duydum o ahənglə dərin-dərin
Ayrılmaq istərəm mən bu həyatla
Ən gözəl, ən şirin təəssüratla.
Təsiri altında xoş sətirlərin.

Natəvan: Qarabağın söyüdləri
Salxım-salxım budaqlar,
Anamın öyüdləri,
Zirvəsi qarlı dağlar,
Babamın nəsihəti,
Ellərimin qüdrəti,
Mən şeri, şeriyyəti
Ancaq sizdən almışam.
Sevincin ilk camını,
Şerimin ilhamını,
O düzdən, bu ağacdən,
Yanan şamdan, çıraqdan,
Axar, büllur bulaqdan,
Göy dənizdən almışam,
Zümrüd göl, gümüş ləpə!
Ətir yayan göy təpə!
Dumanlı, çənli dərə!
Rəngi əlvən mənzərə,
Ağunu şərbət kimi
Yolunuzda içmişəm.
Sizdən ötrü min kərə
Oddan, Sudan keçmişəm.
Qanlı dövran mənimlə
Eləməyir müdara;
Qəm tutub boğazımdan,
İstəyir çəksin dara.
Odlar yurdunu sevdim
Deyil yalnız Şuşanı.
Fələk möhrünü basmış,

- Bir gün mən pərişanı
 Ah, bu fani aləmə
 Nakam doğmuşdur anam.
 Ümidinin çırağı
 Qırılmış Natəvanam.
- Aleksandr Düma:
 II Aparıcı: Mersi, mersi, madam.
 Natəvanın yaradıcılığında böyük ana məhəbbəti tez-tez tərənnüm edilir. Şairə vaxtsız ölmüş oğlunun taleyi üçün acı göz yaşları axıdır:
 Yanar canım oğul, daim sənin nari – fərağında,
 Neçə pərvanələr hərdəm yanar şəmin ayağında.
 Güli – ruyin havasilə çıxır əflaka əfğanım,
 Olur bülbül nəvası gül fəraqü iştiyaqında.
 Sənin vəslin xəyaliylə gözü – könlüm gəzər daim
 Ki, çün, Məcnuni – sərgəştə, gəzər Leyla sorağında.
 Nə hali – qamətin zikri məim virdi – zəbanımdır,
 Dəmadəm naleyi – qumri olur sərvin budağında.
 O şirin ləblərin şövqi, günü – gündən olub əfzun,
 Əgər Fərhad tək yüz il dolansam hier dağında.
 Hərisəm bəs ki, ol Şirin zəbanın zikrinə, hərdəm
 Olur xoş nitqi tuti şəkər olsa dəmağında.
- I Aparıcı: XIX əsrin bütün böyük Azərbaycan şairləri Natəvanın təşkil etdiyi “Məclisi-üns” ədəbi dərnəyinin üzvləri idi. Bir çoxları Natəvanı təqlid etmiş, öz şeirlərində onun adını tərifləmişlər. Q.Zakir, S.Ə. Şirvani, M.F.Axundov öz şeirlərində dəfələrlə Natəvanı tərənnüm etmişlər. Öz ömrü və qələmi bitkin bir “dünya fərağı” yaratmış Xurşidbanu Natəvan bütün müasirlərinin– müxtəlif sənət adamlarının, folklor müəllifi xalqın daimi marağında olmuşdur. Deyilənlərə görə, Xurşidbanu Natəvan gözəl şahmat oyunu ilə fransız yazıçısı Aleksandr Dumanı təəccübləndirmişdir. Yazıçı şairəyə şahmat taxtası hədiyyə vermiş, Şərq qadınının bu cür yüksək intellektə malik olmasını yüksək qiymətləndirmişdir. Ədəbiyyat tariximizdə dərin iz qoymuş şairlərdən olan Xurşidbanu Natəvanın adı gələndə bu gün gözlərimiz önündə düşmənlər tapdağı altında inləyən gözəl Qarabağımız canlanır. Qarabağ ədəbi mühitinin formalaşmasına, inkişafına mühüm təsir göstərən Natəvan xalqımızın milli – mədəni irsinin zənginləşməsinə də böyük töhfələr vermişdir.
- II Aparıcı: Natəvanın poetik irsini oxuduqca ürək dağlayan, tükürpədicə bir fəryad eşidir, yandırıcı göz yaşları görür, qadın fəryadı duyuruq. Bu köməksiz bir qəlbədən doğan ictimai etiraz idi. Səməd Vurğunun dili ilə desək “feodal

dünyasına qarşı böyük insan kədəri idi. Xan qızının xeyriyyəçiliyi və maarifçilik fəaliyyəti Qarabağın ictimai həyatında bahəm şəkildə təzahür etmişdir. Bir yandan öz obasına bulaq çəkdirən, digər xeyriyyə tədbirlərinin öncülü olan şair bölgədə maarifçiliyin təşəkkülünə də xüsusi diqqət yetirmiş, qızı Xanbikənin evində məktəb açmışdır. Günümüzədək təxminən 150-160 qəzəli gəlib çatmış Natəvanın dövrünün sayılıb seçilən simalarından olmasını sübutlayan faktlardan biri də Nəcəf bəy Vəzirov, Kərim bəy Mehmandarov, Mirzə Cəlil, Həmidə xanım Cavanşir, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Üzeyir bəy Hacıbəyov və Seyid Əzim Şirvani kimi böyük şəxsiyyətlərlə yaxın yaradıcılıq ünsiyyətində bulunmasıdır.

I Aparıcı:

Şairə xalq kütlələri içərisində bilik yayır, elə bir zamanın gəlib çatmasını arzulayırdı ki, mənsubiyyətlərdən asılı olmayaraq, bütün adamlar maariflənmək imkanı qazansınlar. Natəvan hər yerdə yoxsulların, kimsəsizlərin müdafiəçisi idi. Deyirlər ki, Xurşidbanu Natəvan hansı kasıb evin qonağı olarmışsa, oturduğu döşəyin altına 100 manat pul qoyarmış, səbəbini soruşanda deyərmiş ki, hər kasıbı sevindirəndə aldığım həzzin dərəcəsi ölçüyə gəlmir. Natəvan neçə-neçə romana, poemaya mövzu olası bir dastan – ömür yaşayıb. Sovet hakimiyyəti illərində Natəvanın yaradıcılığı xalq kütlələri içərisində geniş yayılmışdır. Aşıqlarımız onun gözəl şeirlərini hər yerdə oxuyub, onun sözləri üzrə yeni-yeni nəğmələr yaradırdılar.

II Aparıcı:

Natəvan sözü bütöv və sədaqətli şərqli-azərbaycanlı qadını olmuş, eləcə də ailəsinə, xüsusilə də övladlarına son dərəcə bağlı, qayğıkeş ana olaraq şəxsi həyatında daim iztirab duymuş, sevincin, şadlığın mahiyyət etibarlə nədən ibarət olduğunu, demək olar ki, dadmışdır. Sevimli oğlunun qəflətən, cavan yaşında vəfat etməsi çox təbii olaraq onun şeirlərinə bir hüzn, sarsıdıcı, küskün bir əhvali-ruhiyyə gətirmişdir.

Oxucumuzun ifasında Natəvanın "Sənsiz" qəzəli səslənir.

Bahar əyyamıdır, açıldı güllər, ey cavan sənsiz!
Təəccübdür nədən divanə olmaz Natəvan sənsiz?
Şəmadət eyləyir düşmən mənə hər dəm və hər saat,
Mərəz artır dəmadəm, varə - varə, hər zaman sənsiz.
Nə ümidim visalə, nə vərəqə tabü taqət həm,

Gözümdə tirəvü tar oldu, billah, bu cahan sənsiz
Sən əyləş hurilə, eylə həmişə eysü işrət kim,
Dəmadəm mən çəkim dildən, edim ahü – fəğan sənsiz.
Yetişməz başə, Abbas, ömrüm axır bir tamam olsun,
Keçər hər bir dəqiqə ildən artıq, əlaman sənsiz.
Bu gün eydi – şərif oldu, məgər sən bixəbərsənmi?
Güman etmə ki, işrət içrə əylənsin anan sənsiz.
Güli – ruyindən ayrı neylərəm mən gülüstan seyrin?
Edən bülbül kimi nalə bu zarü Natəvan sənsiz!

I Aparıcı:

Natəvanın dünyagörüşünün, bədii zövqünün formalaşmasında yaxın və uzaq qohumlarının əməyi az olmamışdır. Qasım bəy Zakir, Mirzə Cavan, Mirzə Adıgözəl, Əhməd bəy Cavanşir kimi hörmətli və tanınmış şəxsiyyətlər öz yaradıcılıqları, ədəbi söhbət və mübahisələri, eləcə də ağıllı məsləhətləri ilə Xurşudbanuda şeirə və sənətə olan şövq və həvəsi qüvvətləndirmişlər. Xurşidbanu Natəvanın qəzəllərində aşiqanə motivlər birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. Eşq, ümumiyyətlə, qəzəl janrının mərkəzi mövzudur. Dahi Füzulidə olduğu kimi, Natəvanın qəzəllərində də, eşqin mənası və mahiyyəti insanı ucaldan, onu təbiətin nadir incisi, kamal və mərifət sahibi edən keyfiyyətdir. Xurşidbanu Natəvanın insana məhəbbət, həqiqətə inam və xeyirxah əməllərə ümid dolu poeziyası həmişə təzədir. Bu şeir öz mayasını, qaynaqlarını təbiətin munis gözəlliklərindən, baharın həyat qoxulu nəfəsindən, torpağın ətrindən götürmüşdür. Şairənin həyatı, yaradıcılığı, şəxsiyyəti gözəlliyə doğru üz tutmuş, gözəlliyi sevmiş və gözəl insan, məğrur insan uğrunda çarpışmışdır. Gözəllik və saflıq Natəvan şeirinin başlıca bədii-poetik xüsusiyyəti kimi meydana çıxmışdır.

II Aparıcı:

Natəvanın zəngin, dolğun və mənalı yaradıcılığı ilə yanaşı, həyatı da başdan-başa poeziyadır. Bu həyatın məna, fikir, doğruluq və gözəllik dolu mərhələlərinə baş vurduqca, insan qəlbən zənginləşir. Natəvan şeirlərində şəxsi şikayətdən ictimai şikayətə keçərək Azərbaycan qadınlığının hüquqsuzluğunu göstərmiş, onların dərini, kədərini öz şəxsi dərdi kimi qəbul etmişdir. Ömrü boyu kimsəsizlərə pənah olan, yoxsullara əl tutan, doğma şəhəri Şuşada abadlıq aparın, şəhərə su çəkdirən, hətta Bibiheybət məscidinə ilk yol salan Natəvanı Azərbaycan xalqı daim xatırlayır, onun xatirəsini əziz tutur. Xan qızı Natəvanın şəxsiyyətini, ictimai fəaliyyətini xalqımız və

dövlətimiz yüksək qiymətləndirmiş, onun adı
əbədiləşdirilmişdir.

Oxucularımızın ifasında Xalq şairi Səməd Vurğunun “Natəvan” şeiri dinlənilir.

- I oxucu: Üzündə son bahar, ağzında yaşmaq,
Sənin gözəlliyin solğun görünür.
Gəl yaxın əyləşək, yaxın danışaq,
Mənalı gözlərin dolğun görünür...
Söylə, şeirlərin can verir nədən?
Ağlayır dediyin dərdli qəzəllər.
Bir çiək qopardı hər gəlib gedən,
Sənin də payına düşdü xəzəllər...
- II oxucu: Baxıb qərənfilin solğun rənginə,
O şəhla gözlərin incilər tökdü.
Bir qadın ruhunun dərinliyinə
Hər axşam yeni bir qaranlıq çökdü.
Əzəldən belədir eşqi – məhəbbət,
Səni də ağladan sevdami, nədir?
Dərdin tarixlərin dərdidir, əvət!
Hicran göz yaşına bir bəhanədir...
- III oxucu: Aşanda dağları çarın ordusu,
İncidin dünyadan, küsdün vətəndən.
Bir söylə, şairim! Nə sirdir bu –
Könüllər ayrıla bilməyir səndən.
Həyata ilk dəfə açıldı gözün
Tarixin doğduğu o qara gündə.
Oğlunun, qızının dönük ömürü
Keçdi ayrılıqda, keçdi sürgündə...
- I oxucu: Sən söhbət açanda meydən, məzədən
O murdar ağzını büzdü şəriət...
Dönüb qövr elədi yaran təzədən,
Bir zindan kəsildi sənə təbiət.
O qəlbə, ilhama sığındıqca sən
Qaldırdın qədrini şerin, sənətin.
Sən bizim tarixə hədiyyəsisən
Əziz bir torpağın, bir məmləkətin.
- II oxucu: Yırtıldı günəşin qara pərdəsi,
Qızlar qanad çalır ağ buludlara.
Gəzir dodaqlarda şeirinin səsi,
Oyan! Saçlarını təzədən dara!
İndi nə örtü var, nə örtünən var,
Nə həyat insanın belində yüküdür.
Dəyişmiş gördüyün aciz qadınlar,

I Aparıcı: Onların şərəfi, qədri böyükdür.
Natəvan əsas etibarilə lirik şairədir. Natəvanın bütün yaradıcılığı XVI əsrin dahi Azərbaycan şairi Füzulinin təsiri altında olmuşdur. Talantlı və həssas şairə, nəcib insan olan Natəvan islamın və şəriətin zəncirini daşıyan feodal Azərbaycanda hüquqsuz qadının və ananın ağır vəziyyətini dərinlən duyurdu. Natəvanın şeirlərində böyük insanın qüssə və kədəri var:

Zəmanə saldı əcəb möhnətü mələlə məni,

O mahrudan iraq verdi qəm zavalə məni

Başqa bir şeirində o belə yazırdı:

Nə mən olaydım ilahi, nə də bu aləm olaydı!

Nə də bu aləmə dil müqəyyədi – qəm olaydı!

Şairəmizin bu acı sətirlərində feodal dünyasının düşüncə və hiss adamlarına nə qədər darlıq etdiyini görürük. Onların kədəri ictimai ədalətsizliyə qarşı, insanın köhləliyinə və onun ləyaqətinin alçaldılmasına qarşıdır.

II Aparıcı: Ədəbiyyatımızda ağrı, ağrı-acı mövzusunun mükəmməl sənət səviyyəsində təqdim edən “Ağlaram”, “Ölürəm”, “Sənsiz”, “Getdi” kimi yüksək ədəbi-bədii lövhələr yaradan bu xanım özündən sonrakı sənətkarlara özüylə bağlı yüksək yaradıcılıq ovqatı tələq etmiş və etməkdədir. Hələ sağlığında böyük xanəndələri qəzəlləri ilə cəlb edən şair, sonralar öz irsi ilə tədqiqatçıları, rəssamları, heykəltaraşları, bəstəkarları da öz “qəmədidar”ı üstə kökləmiş, bir sıra əsərlərin qəhrəmanına çevrilmişdir. 1897-ci ilin oktyabrında dünyasını dəyişib Ağdamın “İmarət” qəbristanlığında dəfn olunmuş Xan qızı o gündən sonra qəlblərdə böyük Azərbaycan qızı kimi yaşamaqdadır.

Ədəbi bədii gecənin sonunda kitabxananın müdiriyyətinə söz verilir. Kitabxananın direktoru söhbətində bildirir ki, bu gün Natəvanın böyüyüb boya-başa çatdığı torpaqlar işğal altındadır. Şairənin büstü düşmən gülləsindən deşik-deşik olmuşdur. Yəqin ki, onun narahat ruhu bu torpaqlarda dolaşır, düşmən gülləsinə tuş gələn büstü bu mənzərəni seyr edir. İnanırıq ki, hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin apardığı məqsədyönlü siyasət nəticəsində Qarabağ torpaqları işğaldan azad olunacaq, Xurşidbanu Natəvanın növbəti yubileyi doğma vətəni olan Şuşada qeyd olunacaq, Natəvan nəslinin bu gün yaşayan nümayəndələri bunun şahidi olacaq və rahatlıq tapacaqlar. Kitabxana işçiləri olaraq bizim borcumuz Natəvanın həyat və yaradıcılığına, ictimai fəaliyyətinə dair bütün materialları toplayaraq daha ətraflı tədqiq etməkdən, onun şəxsiyyətinin təkraredilməzliyini, unikallığını xalqımıza çatdırmaqdan ibarətdir.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

Əsərləri:

1. Seçilmiş əsərləri.- B.: Təbriz.-1991.- 112 s.
2. Əsərləri.- B.: Lider nəşriyyatı, 2004.- 87 s.
3. Əsərləri.- B.: Yazıçı, 1984.- 100 s.
4. 33 qəzəl.- B.: Gənclik, 1981.- 36 s.
5. Şərlər.- B.: Azərnəşr, 1965.- 80 s.

Haqqında :

1. Cəfərzadə Ə. Natəvan haqqında hekayələr. - B.: Azərnəşr, 1963. - 60 səh.
2. Əfəndiyev İ. Xurşudbanu Natəvan // Azərbaycan. - 1985. - № 11. - S. 22-65.
3. Əlioğlu M. Natəvan kədəri // Əlioğlu M. Darıxan adamlar. - B.: Təhsil, 2009. – S.94-101
4. Əliyeva H. Natəvanın tikmələri // Qobustan. - 1970. - №1. - S. 42-46.
5. Məmmədov B. Xurşudbanu Natəvan. - B.: Yazıçı, 1983.- 158 s.
6. Məmmədov B. Xurşudbanuya // Ulduz. - 1995. - № 1. - S. 36.
7. Natəvanın şair qohumları. - B.: Azərnəşr, 1989. - 84 s.
8. Rahim M. Natəvan : poema //Rahim M. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild.- B.: Avrasiya press, 2006. - S.150-200.
9. Vurğun S. Natəvan : şeir // Vurğun S. Seçilmiş əsərləri. Beş cildə. I cild.- B.: Şərq -Qərb, 2005. - S.205-209.